

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'373:291.315.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-26>

Віра КОТОВИЧ,

orcid.org/0000-0001-6370-8135

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови*

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) virako@ukr.net*

Марія ФЕДУРКО,

orcid.org/0000-0002-1148-3867

доктор філологічних наук,

професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) mfedurko@ukr.net*

НАЗВИ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

*Статтю присвячено семантичному та культурологічному аналізу назв осіб жіночої статі, які функціонують в українських перекладах Біблії XIX–XX століть (П. Морачевського, П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, І. Хоменка, Р. Турконяка). Розглянуто в діахронному аспекті такі номени, як *діва, дівчина, дівиця; пророциця, цариця, дияконка (служебниця, служниця)*; простежено їхні значення на основі лексикографічних та енциклопедичних джерел.*

Встановлено динаміку в лексичному складі згаданих назв осіб жіночої статі; визначено особливості мовних модифікацій у текстах українських версій Біблії: відповідність / невідповідність об'єктивації лінгвістичних засобів першоджерел та їхніх українських перекладів в аналізованих контекстах; тотожність / нетотожність цих контекстів у різних українських версіях Біблії.

*Проаналізовано лексеми *діва, дівчина* як відповідники давньогрецьких слів *бетула* та *алма*. Простежено семантичні особливості цих лексем у різні періоди функціонування української мови та відносно до норм сучасної української літературної мови. Розглянуто певні семантичні трансформації цих слів, зумовлені екстралінгвістичними чинниками, а також описано їхні лексичні відповідники (описові конструкції, субстантивовані одиниці).*

*Розглянуто семантичний обшар лексеми *пророциця* в контексті твірної основи, характер її полісемії; описано бінарну опозицію *пророциця / псевдопророциця* та культурологічний сегмент цієї номінації.*

*Встановлено, що в українських перекладах Біблії виразниками лексичного значення слова *дияконка* служать лексеми *служниця, служебниця*, хоч на позначення осіб чоловічої статі вживано лексему *диякон*. З'ясовано багатозначність *гебрейського корелята української лексеми *цариця** та виявлено певну асиметрію у семантичній структурі цих одиниць.*

Ключові слова: *Біблія, переклади українською мовою, назва особи жіночої статі, фемінітиви, фемінна лексика, семантика, деривація, українська мова.*

Vira KOTOVYCH,

orcid.org/0000-0001-6370-8135

Doctor of Philology, Professor,

Head of the Chair of Ukrainian Language

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) virako@ukr.net

Mariia FEDURKO,

orcid.org/0000-0002-1148-3867

Doctor of Philology,

Professor at the Department of Fundamental Disciplines Primary Education

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) mfedurko@ukr.net

NAMES OF FEMALE PERSONS IN UKRAINIAN BIBLE TRANSLATIONS: SEMANTIC AND CULTURAL ASPECTS

The article is devoted to the semantic and cultural analysis of feminine names that function in Ukrainian translations of the cc of the 19th and 20th centuries (P. Morachevskii, P. Kulish, I. Pulyuy, I. Nechuy-Levytskyi, I. Ogienko, I. Khomenko, R. Turkonyak). Considered in a diachronic aspect, the following nouns are virgin, girl, maiden; prophetess, queen, deacon (servant, handmaiden), their meanings are traced on the basis of lexicographic and encyclopedic sources.

The dynamics of the lexical composition of the mentioned names of persons of the female gender have been established; the peculiarities of language modifications in the texts of the Ukrainian versions of the Bible are determined: the correspondence/inconsistency of the objectification of the linguistic means of the primary sources and Ukrainian translations in the analyzed contexts, as well as in relation to similar contexts in the Ukrainian versions of the Bibles.

The lexemes of virgin, girl, as the counterparts of the ancient Hebrew words betula and alma, were analyzed. The semantic features of these lexemes in different periods of the functioning of the Ukrainian language and in accordance with the norms of the modern Ukrainian literary language are traced. Certain semantic transformations of these words due to extralinguistic factors are considered, as well as their possible lexical counterparts (descriptive constructions, substantives) are described.

The semantic scope of the lexeme prophetess in the context of the creative base, its polysemy, the binary opposition prophetess|pseudo-prophetess and the cultural segment of this name are described.

It has been established that the equivalents of the lexical meaning of the word deacon in Ukrainian translations are the lexemes servant, servant, although the word deacon functions to designate persons of the male gender. The ambiguity of the lexeme queen, a certain semantic asymmetry with respect to the meanings in the Ukrainian language, has been clarified.

Key words: Bible, translations into Ukrainian, female name, femininitives, feminine vocabulary, semantics, derivation, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Біблія все частіше постає об'єктом багатьох філологічних студій. Причина тому – особливість текстових характеристик цієї Вічної / Священної Книги: гіпертекст, створований протягом століть, його культурна унікальність та художня цінність. Усі дослідження, присвячені їй, умовно можна поділити на дві групи: 1) дослідження мови чи форми Біблії; 2) дослідження сенсу Біблії. Існують тексти, які з часом набувають зовсім іншого змісту. Біблія ж до них не належить, тож її трактування практично незмінне впродовж віків. На це впливають лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники.

Лінгвістичні чинники полягають у такому. Для збереження смислів текст має характеризуватися системністю та стійкістю, які полягають у здатності його мови виконувати метамовну функцію. У Біблії виявляємо «розшифрування», певне пояснення номінацій, для біблійного контексту особливо значущих. Мова Біблії – це своєрідний код, у якому номінації (зокрема й символічні) пов'язані одна з одною і пояснені в тексті, що виразно засвідчують номінації Діви. Їх взаємозв'язок створює ефект системності, який впливає на незмінність їхнього трактування. Отже, мова Біблії виконує ще й метамовну функцію – вона прагне пояснити деякі поняття, засвідчені в її тексті. Екстралінгвістичні причини пов'язані передусім з непорушністю церковних догм, підтримуваною канонічною й літургійною літературою. Теологічна і філософська думка теж послуговується системою біблійних символів.

Біблійні сюжети віддзеркалені у світській літературі. Така інтертекстуальність є однією з причин збереження значення біблійних символів та образів і їхнього адекватного розуміння читачами протягом тривалого часу.

Номінації осіб жіночої статі (фемінітиви) виконують не тільки називну функцію, але й образно-характеристичну, тому що наділені додатково інформацією. У кожній з них своя етимологія. З'ява в різних контекстах передбачає відмінність валентнісних характеристик, а отже, і семантичних структур. В інформаційній структурі цих назв виділяються два плани: текстовий та позатекстовий. Позатекстовий план назви формує інформація, сконцентрована в ній до того, як ця назва з'явилася в певному тексті, і яка незмінно характеризуватиме її у всякому контексті. Позатекстовий план назви розширює обсяг інформації, допускаючи ряд асоціацій. Тож позатекстовий план назви містить лінгвістичну інформацію, етимологію і внутрішню форму. Текстовий її план – це сукупність усіх контекстів вживання, за якими можна простежити історію формування знання про той чи той номен. Особливо важливим є широкий контекст, чи макроконтраст, тобто таке оточення одиниці мови, яке допомагає встановити її функцію в тексті загалом. Власне такий підхід ми використовуємо в дослідженні окресленої групи назв – фемінітивів.

Аналіз публікацій. В українському мовознавстві дослідження біблійного тексту здійснювано в різних аспектах. Так, В. Німчук аналізує

специфіку мови українських перекладів Святого Письма, акцентуючи на тому, що «проблема вщерковлення будь-якої живої мови тісно пов'язана з процесами вироблення та усталення її писемно-літературної традиції, а останньої – з історією перекладів Святого Письма» (Німчук, 2005: 21). У монографічному дослідженні П. Мацьківа (Мацьків, 2007) концептосферу БОГ українськомовної картини світу схарактеризовано на основі біблійного, фольклорного та словниково-діахронного дискурсив.

Т. Мороз розглядає семантико-стилістичні особливості лексики перекладів книг Святого Письма крізь призму формування й розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема в контексті функціонування двох форм української мови (Мороз, 2007: 20). Лінгвостилістичну специфіку Біблії досліджує І. Лобачова, аналізуючи тропіку українськомовних текстів Біблії XX ст., її стилістичні та естетичні особливості у зіставному аспекті (Лобачова, 2011).

Біблійна символіка є предметом розгляду в працях О. Решетняк (Решетняк, 2015), яка окреслює лінгвокультурологічні особливості внутрішньої форми біблійних символів з топонімічним компонентом на основі архетипної бінарної опозиції. Об'єктом дослідження Л. Шевченко (Шевченко, 2005) стали символи, виражені лексемами *вівці*, *пастир* (*пастух*), *агнець* (*ягня*), які належать до тих, що є визначальними виразниками предметно-тематичної картини світу Біблії. У наукових студіях Г. Тимошик досліджено біблієантропоніми сучасних перекладаів Святого Письма українською мовою (біблієантропоніми-арамейські, латинські, давньогрецькі біблієантропоніми, гетерогенні антропоформули новозавітного антропонімікону та ін.) (Тимошик, 2010).

С. Лук'янчук аналізує тропіку релігійного стилю сучасної української мови на основі перекладів Біблії, здійснених І. Огієнком та І. Хоменком, окреслює головні ознаки епітетного слововживання в цих текстах (Лук'янчук, 2008).

О. Дзера з'ясовує в англо-українському контексті специфіку формування національних біблійних концептосфер унаслідок девіацій давньогрецького та грецького першоджерел; уточнює і розширює метамову дослідження біблійної інтертекстуальності (Дзера, 2017).

У праці Ж. Колоїз (Колоїз, 2010) з'ясовано особливості біблійної репрезентації військової лексики на означення зброї, також окреслено модифікації в семантичній та конотативній сфері цих одиниць. Суголосною з нашим дослідженням є

дисертація Т. Ботвин, у якій здійснено лінгвокультурологічний аналіз лексики деяких тематичних груп (назви людини, назви духовних осіб, назви грошових одиниць, назви частин тіла людини (соматизми), назви тварин, назви родів занять, назви хвороб) в українських текстах Біблії XIX–XX століть (Ботвин, 2020).

Лінгвістичні особливості українських перекладів є важливим аспектом релігієзнавчих і філософських студій. Так, Ю. Мороз дослідив національну традицію біблійних перекладів на основі філософсько-релігієзнавчого аналізу (Мороз, 2017). О. Юрченко осмислює біблійний символізм у культурно-національних картинах світу на основі порівняльного аналізу (Юрченко, 2007).

Мета статті – здійснити семантичний аналіз назв осіб жіночої статі (фемінітивів), виявлених в українських перекладах Біблії XIX–XX століть (Пилипа Морачевського; Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуя-Левицького; Івана Огієнка, Івана Хоменка й Рафаїла Турконяка), окреслити їхні вербально-образний та культурологічний сегменти.

Виклад основного матеріалу. В українських перекладах Біблії лексему *Діва* вживано в текстах Старого й Нового Заповітів. Уперше фіксуємо це слово в книзі Ісаї: Тому Господь Сам дасть вам знака: Ось *Діва* в утробі зачне, і Сина породить, і назвеш ім'я Йому: Еммануїл (Іс. 7: 14). У давньогрецькій мові існують два слова на позначення поняття *дівчина*. Слово *бетула* вказує передусім на її цноту: *А шостого місяця від Бога був посланий Ангол Гавриїл у галілейське місто, що йому на ім'я Назарет, до діви, що заручена з мужем була, на ім'я йому Йосип, із дому Давидового, а ім'я діви Марія* (Лк 1: 26–27). Натомість слово *алма* означає *дівчину*, яка досягла статевої зрілості і готова до заміжжя (*Ось я стою над джерелом води, і станеться, що дівчина, яка вийде води брати, а я їй скажу: Дай но мені напитися трохи води з свого глека...* (Бут 24: 43).

У перекладі Івана Огієнка вжито, замість сподіваного *діва*, слово *дівця*, яке словник української мови трактує як застаріле, народно-поетичне, синонім до лексеми *дівчина* (СУМ II: 297). Щодо слова *дівця*, то навіть розглядаючи його як синонім до слова *дівчина*, варто зацентувати на іронічному його забарвленні (див. словник синонімів української мови), не кажучи вже про синонімію зі словом *діва*. У системі сучасної української мови лексеми *діва* – *дівця*, напевно, не слід розглядати як взаємозамінні (Ботвин, 2019: 85). Переклад Івана Огієнка засвідчує протилежне, пор.: *А дівчина та вельми вродлива з обличчя;*

була **дівця**, і чоловік не пізнав ще її. І зійшла вона до джерела, і наповнила глека свого, та й вийшла (Бут. 24: 16). Іван Хоменко подає точний переклад цього вірша: *Була то дівчина прегарна з виду, незаймана, ні мужа ще не знала. Тож зійшла вона до джерела і, набравши повний жбан води, вийшла нагору.* Переклад Кулішем цього вірша теж відповідає першоджерелу: *Дівця ж була дуже вродлива, діувала ще, ніхто не взнав її. Вийшовши ж до колодязя, сповнила водonoса свого та й іде вгору.* Як бачимо, Пантелеймон Куліш вдається до похідного від іменника *діва* дієслова *діувати*, не порушуючи змістову канву вірша. Такий прийом використовує в інших місцях Біблії й Іван Огієнко: *А він сказав: Іди! І послав її на два місяці. І пішла вона та її приятельки, і оплакувала діування своє* (Суд. 11: 38). І він візьме жінку в *дівоцтві* її (Лев. 21: 13). До речі, слово *діва* СУМ трактує так само, як *дівця* (СУМ, II: 296). Семантику розглядуваних лексем в різні періоди функціонування української мови дослідила Т. Ботвин (Ботвин, 2020). Згадане слово у давньокиївський період було багатозначним (1. Богородиця, 2. Незаймана дівчина, 3. Жінка) (Срезн., I: 780), у XVI–XVII століттях характеризувалося теж полісемією: ‘молода неодружена особа жіночої статі; Богородиця; назва сузір’я’ (СУМ, VIII: 247). Щоправда, значення ‘незаймана дівчина’ не наведено. Натомість у словниках XIX – початку XX століття таке значення виявляємо: ‘чиста дівчина; правдива (чесна) дівчина; неблазна (р. -ної); незааймана (р. -ної)’ (РУАС). Словники, що вийшли в добу незалежності, повертають в український мовний простір сакральне значення цієї лексеми, акцентуючи також на урочистості вживання в значенні ‘дівчина’, і виокремлюють сему ‘незайманість’ у поєднанні з семою ‘вік’ (пор.: «Діва, -и, ж., поет., уроч. Дівчина. Діва Марія. Пресвята Діва. Сузір’я Діви. Стара діва – ‘про немолоду, але незайману жінку’») (ВТСУМ).

Лексеми – фемінітив *пророциця* та маскулінітив *пророк* – у тексті Біблії вживаються у двох значеннях: ‘особи, що передбачають майбутнє’; ‘особи, які сповіщають людям слово повчання, передбачення і втіхи з особливого навіювання Святого Духа’ (ЄЛС): *А хто пророкує, той людям говорить на збудування, і на умовлення, і на розраду* (I Кор. 14: 3). Так, апостол Петро пише: *Бо пророцтва ніколи не було з волі людської, а звіщали його святі Божі мужі, проваджені Духом Святим* (2 Пет. 1: 21). Від найдавнішого періоду ізраїльської історії пророки відігравали у ній значну роль. Їм було доручено передавати своєму народу Божі послання. Часто це означало прого-

лошувати вироки, винесені Богом різним людям та державам. Через пророків Бог пояснював людям сенс вчинених Ним дій та подій, що відбуваються. Пророки виступали від Божого імені. Своє свідчення вони починали із твердження: «Так говорить Господь...». Пророків завжди закликав на служіння Сам Бог: *Поставлю Пророка для них з-поміж їхніх братів, Такого, як ти, і дам Я слова Свої в уста Його, і Він їм говоритиме все, що Я накажу. І станеться, кожен, хто не слухатиме слів Моїх, що Той Пророк говоритиме Моїм Ім’ям, Я покараю того* (Повт. 18: 18–19).

Фемінітив *пророциця* означає не тільки дружину пророка, але також і жінку, яка володіє даром пророцтва: *І взяла бубна пророциця Маріям, сестра Ааронова, а за нею повиходили всі жінки з бубнами та з танцями* (Вих. 15: 20). У Писанні згадані такі пророциці: Анна (Лк 2: 36), Девора (Суд 4: 4), Маріам (Вих. 15: 20), одна служниця, одержима духом віщувальним (Дії 16: 16), чотири дочки Пилипа (Дії 21: 8–9). Біблійний текст знайомить нас також із лжепророцицями – Єзавеллю (*Але маю проти тебе те, що дозволяєш жінці Єзавелі, яка називає себе пророцицею, навчати й дурити моїх рабів, чинити розпусту та їсти ідольські жертви. Я дав їй часу, щоб покалася, але не хоче покаятися від своєї розпусти*) (Лк: 20–21) та Ноадією (Неемія 6: 14).

Інститут дияконства, як нижчий ступінь священства, заснований ще в апостольські часи. На посаду диякона обирали і чоловіків, і жінок. У Посланні Петра до римлян маємо підтвердження дияконства жінок: *Поручаю ж вам сестру нашу Фіву, служебницю Церкви в Кенхреях* (Рим. 16: 1). Інші перекладачі Біблії (Пантелеймон Куліш та Іван Хоменко) використовують лексему *служителька*: *Поручаю ж вам Фиву, сестру нашу, служительку церкви, що в Денхреях; Поручаю вам Фиву, сестру нашу, служительку Церкви в Кенхреях.* Як відомо, грецьке *διάκονος* означає ‘служитель, слуга’ (ГЛС). Але в інших частинах українські перекладачі Біблії стосовно чоловічої посади використовують фонетичну кальку з грецької мови – *диякон* (пор. *Диякони мусять бути мужі однієї дружини, що добре рядять дітьми й своїми домами* (1 Тим. 2: 12). *Павло й Тимофій, раби Христа Ісуса, до всіх святих у Христі Ісусі, що знаходяться в Филипах, з єпископами та дияконами* (Фил. 1: 1).

Спочатку посада диякона полягала у служінні при трапезі, піклуванні про утримання бідних та хворих; а потім вони служили і при здійсненні Таїнств, при відправленні громадського богослужіння та були помічниками єпископів та пресвіте-

рів у їхньому служінні загалом. Вони могли навіть вчити та проповідувати Євангеліє, як видно з прикладів Стефана та Пилипа (Дії 6: 8–10) та ін.

Дияконки ж мали трохи іншу місію: передусім, на цю посаду обиралися старі вдови, матері, що мають не менше 60 років від народження й одношлюбні. Головні обов'язки їх полягали в тому, щоб стежити за дверима, через які жінки входили до церкви; спостерігати за дівчатами та вдовами; навчати дівчат і жінок, залучуваних до церкви; допомагати єпископу при хрещенні жінок і замість нього робити помазання частин тіла, окрім чола; піклуватися про бідних та хворих; бути присутнім при особистих бесідах єпископів, пресвітерів та дияконів з жінками. У часи гонінь на християнство дияконки іноді служили мученикам і мученицям у в'язницях, коли розсудливість не дозволяла робити це дияконам. У Старому Заповіті тільки одного разу згадується про жінок, що служили при скинії (*А Ілій був дуже старий. І почув він усе, що сини його роблять усьому Ізраїлеві, і що вони злягаються з жінками, які відбувають службу при вході скинії заповіді*) (виділення наше – В. К., М. Ф.) (1 Сам. 2: 22).

Лексема *цариця* в біблійному тексті позначена багатозначністю, називаючи: 1) дружину царя, яка офіційно одружена з ним: *І сказав мені цар (а цариця сиділа при ньому): Скільки часу буде дорога твоя, і коли ти повернешся? І сподобалось це цареві, і він послав мене, а я призначив йому час* (Неем. 2: 6); 2) матір царя, яка посідала почесне місце при дворі та носила титул Володарки (гебрейською *гевіра*): *Скажіть до царя й до цареві матері: Сідайте додолу, бо з голів ваших спала корона вашої слави!* (Єр 13: 18). Зазначимо, що таке значення не властиве українській мові (СУМ, XI: 182). Згадана гебрейська лексема вживається й у більш загальному значенні ‘пані’: *І стане священник як і народ, а пан немов раб, пані, як невільниця її, продавець немов той покупець, боргувальник немов винуватець, віритель як довжшник*. Іноді Іван Огієнко та й інші перекладачі Біблії україн-

ською мовою вживають, замість слова *пані*, слово *господиня*: *Як вона ж побачила, що зачала, то стала легковажити господиню свою* (Бут. 16: 4). В українській мові XIX – початку XX ст. лексема *господиня* мала значення також ‘пані’ (Грінч. I, 318; РУАС; УС). Його підтверджує певним чином і словник синонімів української мови, подаючи синонімом до *господиня* слово *паніматка*, але розглядаючи його, щоправда, як застаріле.

Єдиною жінкою, яка самовладно правила в Юдейському царстві, була Аталія: *І ховався він із нею в Господньому домі шість років, а Аталія царювала над краєм* (2 Цар. 11: 3). З тих жінок, які, подібно до Аталії, правили своєю країною, Біблія згадує царицю Савську: *Цариця з півдня на суд стане з родом оцим, і засудить його, бо вона з кінця світу прийшла Соломонову мудрість послухати. А тут ото Більший, аніж Соломон!* (Мв 12: 42) і царицю Кандаки, що жила в епоху Нового Заповіту (*І, вставши, пішов він. І ось муж етіопський, скопець, вельможя Кандаки, цариці етіопської, що був над усіма її скарбами, що до Єрусалиму прибув поклонитись*) (Дії 8: 27).

Висновки. Назви осіб жіночої статі в українських перекладах Біблії в основному відповідають номенам на позначення розглядуваних назв у біблійному тексті. Ці припущення ми отримали на основі використання Конкордансу Стронга, у якому наведено повний перелік кореневих слів, що трапляються в оригінальному тексті Біблії на івриті (Старий Заповіт) і грецькою мовою (Новий Заповіт). В аналізованих біблійних текстах лексеми *дівця* – *дівчина* вступають у синонімії відношення. Синонімами до лексеми *дівча* можуть бути описові конструкції: *чиста дівчина, правдива (чесна) дівчина* чи субстантивовані прикметники *незаймана, цнотлива*. Використання в українських перекладах Біблії лексем *служебниця, служителька* у значенні ‘дияконка’ не можна пояснити, спираючись лише на мовознавчі студії. Семантичний обшир лексеми *цариця* в біблійному тексті і в українській мові частково різняться значеннями.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- Грінч. – Грінченко Борис (1958). Словарь української мови : у 4-х т., Упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко, Київ : В-во АН УРСР.
- Желех. – Желеховський Євген., Недільський Софрон (1982). Малоруско-німецкий словарь : у II-х т., Мюнхен.
- ГЛС – Греческий лексикон Стронга (с) Bob Jones University. URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- ЄЛС – Еврейский лексикон Стронга (с) Bob Jones University. URL: <http://www.rststrong.pdb>.
- СУМ – Словник української мови (1970–1980): в 11-ти т. Київ. Наукова думка.
- Срезн. – Срезневский Измаил, Материалы для словаря древнерусского языка (1893–1912). Санкт-Петербург. Т. 1–3.
- СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (1994–2017). Київ : Наукова думка. Вип. 1–17.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови. Переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Київ : Українське Біблійне Товариство, 2011.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад проф. Івана Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2012.
3. Ботвин Т. М. Українські переклади Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект. *Дис. доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія (українська мова)*. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2020.
4. Дзера О. В. Історія українських перекладів Святого Письма. *Іноземна філологія : укр. наук. зб.* Вип. 127. Ч. 2. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 214–222.
5. Євангеліє. Переклад Пилипа Морачевського. 1863. URL: <http://www.parafia.org.ua>.
6. Колоїз Ж. В. Біблійна репрезентація військової лексики на означення зброї. *Слов'янська філологія : Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці. Вип. 506–508. 2010. С. 200–206.
7. Лобачова І. М. Лінгвостилістичні особливості українських перекладів Біблії у XX ст. *Науковий журнал «Філологічні трактати»*. Т. 7. № 2. 2015. С. 89–96.
8. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Київ; Дрогобич : Коло. 2007.
9. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття. *Автор. дис. канд. філол. наук*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці. 2007.
10. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігійознавчий аналіз. *Дис. канд. філософ. наук (доктора філософії)*. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир. 2017.
11. Німчук В. Українські переклади Святого Письма. *Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах)*. *Slavische Sprachgeschichte*. Wien. Band 1. 2005. S. 15–64.
12. Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі. *Автор. дис. канд. філол. наук*. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ. 2015.
13. Святе Письмо Старого та Нового Завіту, Пер. І. Хоменка, Ватикан: Editorial Verbo Divino, 1990.
14. Святе Письмо Старого і Нового Завіту, Пер. П. Куліша, І. Левицького і І. Пулюя, Київ: Українське Біблійне Товариство, 2003.
15. Тимошик Г. Біблісантропоніми в новочасних перекладах Святого Письма українською мовою. *Автор. дис. канд. філол. наук*. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2010.
16. Шевченко Л. Л. Біблійна символіка. Лінгвістичний аспект. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: зб. наук. пр. Вип. XI. Київ. 2005. С. 19–24.
17. Юрченко О. Біблійний символізм у культурно-національних картинах світу: спроба порівняльного аналізу. *Автор. дис. канд. філол. наук*. Харківський національний університет імені Володимира Каразіна. Харків. 2007.

REFERENCES

1. Bibliia [Bible] (chetvrtiy povnyi pereklad z davnohretskoi movy. Pereklad iieromonakha o. Rafaila (Romana Turkoniaka). Kyiv : Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2011. [in Ukrainian].
2. Bibliia, abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu [The Bible, or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. Pereklad prof. Ivana Ohiiienka. Kyiv : Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2012. [in Ukrainian].
3. Botvyn T. M. Ukrainski perekklady Biblii XIX–XX stolit: lnhvokulturolohichniy aspekt [Ukrainian translations of the Bible of the 19th–20th centuries: a linguistic and cultural aspect]. *Dys. doktora filosofii zi spetsialnosti 035 Filolohiia (ukrainska mova)*. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Ternopil, 2020. [in Ukrainian].
4. Dzera O. V. Istorii ukrainskykh perekladiv Sviatoho Pysma [History of Ukrainian translations of the Holy Scriptures]. *Inozemna filolohiia : ukr. nauk. zb.* Vyp. 127. Ch. 2. Lviv : Vydavnytstvo LNU im. I. Franka, 2014. S. 214–222. [in Ukrainian].
5. Yevanheliie [Gospel]. Pereklad Pylypa Morachevskoho. 1863. URL: <http://www.parafia.org.ua>. [in Ukrainian].
6. Koloiz Zh. V. Bibliina reprezentatsiia viiskovoi leksyky na oznachennia zbroi [Biblical representation of military vocabulary for weapons]. *Slovianska filolohiia : Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Chernivtsi. Vyp. 506–508. 2010. S. 200–206. [in Ukrainian].
7. Lobachova I. M. Lnhvostylistychni osoblyvosti ukrainskykh perekladiv Biblii u XX st. [Linguistic features of Ukrainian translations of the Bible in the 20th century]. *Naukovyi zhurnal "Filolohichni traktaty"*. Т. 7. № 2. 2015. S. 89–96. [in Ukrainian].
8. Matskiv P. Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori [The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space]: monohrafia. Kyiv; Drohobych : Kolo. 2007. [in Ukrainian].
9. Moroz T. V. Leksyka perekladiv knyh Sviatoho Pysma u konteksti rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy v druii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Vocabulary of translations of the books of the Holy Scriptures in the context of the development of the Ukrainian literary language in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century]. *Avtor. dys. kand. filol. nauk*. Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi. 2007. [in Ukrainian].
10. Moroz Yu. A. Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv: filosofsko-relihiiieznavchyi analiz [The national tradition of Bible translations: a philosophical and religious analysis]. *Dys. kand. filosof. nauk (doktora filosofii)*. Zhytomirskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr. 2017. [in Ukrainian].

11. Nimchuk V. Ukrainski pereklady Sviatoho Pysma. Das Ukrainische als Kirchensprache (Ukrainska mova v tserkvakh) [Ukrainian translations of the Holy Scriptures]. *Slavische Sprachgeschichte*. Wien. Band 1. S. 15–64. 2005. [in Austria].
12. Reshetniak O. O. Paradyhma bibliinykh symvoliv z onimnym komponentom v ukrainskii linhvokulturi [The paradigm of biblical symbols with an onymic component in Ukrainian linguistic culture]. *Avtoref. dys. kand. filol. nauk*. Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. Dnipropetrovsk. 2015. [in Ukrainian].
13. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament]. Per. I. Khomenka, Vatykan: Editorial Verbo Divino, 1990. [in Italy].
14. Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu [Holy Scripture of the Old and New Testament]. Per. P. Kulisha, I. Levytskoho i I. Puliiua, Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 2003. [in Ukrainian].
15. Tymoshyk H. Bibliieantroponimy v novochasnykh perekladakh Sviatoho Pysma ukrainskoiu movoiu [Biblioanthroponyms in modern Ukrainian translations of the Holy Scriptures]. *Avtoref. dys. kand. filol. nauk*. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv. 2010. [in Ukrainian].
16. Shevchenko L. L. Bibliina symbolika. Linhvistychnyi aspekt [Biblical symbolism]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka: zb. nauk. pr.* Kyiv. Vyp. KhI. 2005. S. 19–24. [in Ukrainian].
17. Yurchenko O. Bibliinyi symbolizm u kulturno-natsionalnykh kartynakh svitu: sprobа porivniialnoho analizu [Biblical symbolism in cultural and national images of the world: an attempt at a comparative analysis]. *Avtoref. dys... kand. filosof.* Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Karazina. Kharkiv. 2007. [in Ukrainian].